

Kojenci

Nejvíce dětí umíralo těsně po porodu a v několika prvních týdnech. V Praze „osvíceného“ 19. století uváděly prameny jako nejčastější příčinu jejich smrti křeče – psotník, úbytě, slabost, černý kašel, zápal plic. A samozřejmě nakažlivé nemoci – především pravé neštovice.

Na křeče připadalo až 60 procent úmrtí – dodnes se neví, co si pod tímto pojmem představit. Na „křeče“ zemřeli i dva chlapci manželů Rettigových. Přežil-li šťastný kojeneček v minulosti porod, traumatizující a hrůznou záležitost (až do 17. století se jako jediný nástroj ku pomoci rodičce používaly nůžky k přestřižení pupeční šňůry, poté se teprve objevily kleště), očekávaly jej strážně v podobě „opečovávání“ rodiny. A to jej často předčasně sklátilo do hrobu

Zadečky posypané upraženou moukou

V antice a raném středověku bylo samozřejmé koupat denně dítě v teplé vodě. Mnohé matky ještě přidávaly ke zjemnění kůže do lázně med a olej. V 17. a 18. století nastala změna. Lehká špinavost se považovala za zdravou a k umytí dítěte se začala používat voda studená.

Podle lékařů „nedokonalý“ kojeneček se měl ledovou koupelí chránit před nemocemi a otužovat. Ponořování malého nebožáka do vody, v níž trnuly údy, pocházelo zřejmě z Anglie. Odtud se rozšířilo dál na kontinent a francouzský lékař A. F. Tourcroy v 2. polovině 18. století dokonce doporučoval otírání dítěte chladnou vodou 12 hodin po porodu!

Švédský doktor Nils Rosen z Rosenteinu (1706–1776) zase kropil rachitické kojence studenou vodou z nálevky, aby zesílili. Obecně se věřilo, že ledová lázeň chrání novorozence před neštovicemi a strupy, zbavuje jej křečí a psotníku.

Nikdo se nepozastavoval nad tím, že právě „zledovatělí“ kojenci dostávají křeče a prapodivné záchvaty. Německý lékař a léčitel Christopher W. Hufeland ještě na konci 18. století konstatoval, že první koupání dítěte je mnohdy jeho koupáním posledním.

V českých zemích často porodní babičky při prvním koupání přidávaly do koupele pro „zesílení“ červené víno nebo pálenku. Při tehdejšímu stavu hygieny patřilo ke kojenci opruzení, při kterém se na postižená místa přikládaly „tenký suchý, z potřebovaného plátna vytažený nitě“. Opruzeniny se ošetřovaly křídou, před kterou varovali lékaři, neboť „ostrost zpátky ženou a smrtelné neduhy s sebou přinášejí“. Zčervenalé zadečky zasypávaly matky „červotočinou a praženou moukou“.

Pokud kojeneček všechno ve zdraví absolvoval, cíhala na něj další nebezpečí – jeho tělo se mohlo zkrivit a přidusit v povijanu, používaném až do 20. století.

Ztěžuje dýchání a mrzačí údy

Vedle plenek, které od konce 19. století vystřídaly plenkové kalhotky, patřil k nezbytnému kojeneckému vybavení povijan. Ve spisku Ludvíka z Pernštejna z poloviny 16. století naříkal pomyslný malý Ludvík: „Aj teď ležím v plenkách tiše, zabalen jsa sotva dýše.“

Zvyk zavínování a zavazování dítěte pocházel z antiky a důsledně přetrvával celá staletí. Důvodem byla snaha rodičů dosáhnout souměrného růstu těla a napravit „škody porodem vzniklé“. K ovinování se používala vlněná obinadla bez obruby.

Celá akce probíhala následovně: „Nejprve mu matky ovinuly obě ručičky a konce látky zastrčily pod jeho záda, pak dítě těsně zavínuly do velké zavínovačky a mnohé matky ho ještě obtáčely dlouhým povijanem, takže mu sevřely i nožičky a dítě se nemohlo ani hnout, nebo se dítě vtěsnilo do malé peřinky a dvěma či třemi pruhy látky se tam upevnilo.“ Výsledek připomínal nehybnou, neškodnou mumii. Takové dítě se ovšem nemohlo zranit nebo způsobit nějakou neplechu. Matka jej prostě jako balík položila a mohla jít klidně po své práci. Tento zvyk se dlouho zachovával.

Marie Strettiová, Jungmannova pravnučka, vzpomínala na to, jak ještě v roce 1888 jistá porodní babička tak pevně zavínula její sestru Jarmilu, že „by se mohla přes střechu přehodit“. A to proti podobnému zábalu, který „ztěžuje dýchání a mrzačí údy“, brojil už v 16. století francouzský filozof Michel de Montaigne a ve druhé polovině 18. století J. J. Rousseau. Od tuhého šněrování

kojence upustila až Anglie. Rousseau doporučoval také pobyt miminka na čerstvém vzduchu. Pro matky nebylo lehké se jeho radou řídit.

Chránit před špatnými vlivy slunce a vzduchu

Teprve po první světové válce se prosadil pobyt dítěte na čerstvém povětří. Před ní se dlouho přijímalo mínění, že „dítě je třeba chránit před špatnými vlivy slunce a vzduchu“.

V červnu roku 1811 se rozčilovala sedmdesátiletá hraběnka Terezie Buquoyová na manželku svého synovce, která, ač „sotva čtyři týdny po porodu“, nejenže sama vychází, ale nechává nosit ven i svou novorozenou dcerku. Ve druhé polovině 19. století doporučovali lékaři první vycházku s dítětem dva týdny po porodu „za dobrého počasí“.

Ve venkovském prostředí to bylo jiné – dítě bylo při práci spolu s matkou. Děti se ven většinou nosily. Až před polovinou 18. století se objevily v Anglii dětské kočárky, ale byly příliš nákladné, a tak se neujaly. K tomu došlo až v 70. letech 19. století.

Odolní kojenci přežili všechno – včetně prapodivné výživy. Ta ovšem nastupovala po dočasném období klidu, kdy byl novorozenec kojen. Stejně jako dnes se kojení doporučovalo – a mateřské mléko dítěti prospívalo.

Síly dodá mléko mateřské

„Ještě jedno je třeba zapamatovat: žádné jiné mléko nedodá dítěti tolik síly jako mléko mateřské,“ hlásala Ruffova příručka z roku 1558. Šlechtičny si ovšem pořizovaly kojné. Důvodem mohla být i příležitost začít zase vést sexuální život – a plodit nové kojence. Šlechtické kojné se měly dobře – kojné Bohunky z Hradce, dcery Adama II. z Hradce, dostaly v 16. století každá dlouhý kožich – šorcpelec. Bohunku obdařilo štěstí pro jiné neslýchané – nebyla zavínutá, ale jen zastrčená do „sakšyse“, vaku podšitého kožešinou.

Měštky a chudé ženy kojily většinou samy. V 19. století se doporučovalo kojit do devátého měsíce – od šestého se mělo dítě připravovat na odstavení. Mateřské mléko měla nahradit obilninová kaše a mléko kravské. K pití sloužily kojenecké láhve, známé už od 17. století. Po roce 1895 se objevila pro „odstávčata“ další možnost – švýcarská firma Nestlé po objevu sterilizace začala

v Grenoblu vyrábět nezávadné kojenecké směsi, mléčné i obilninové. Po odstavení dítě přešlo na docela jiné pochutiny, ty, které měli rádi i jeho rodiče.

Tlusté dítě, zdravé dítě

Osmnáctiměsíční Anička z Hradce musela hned po svém odstavení v roce 1559 jíst všechno co dospělí – „v masovej den i rybovej“. A také hovězí jazyky, žaludky, osrdí, „vemena kravská“, jelita, jitrnice a prejt. Vedle toho pak značné množství marcipánu, koláčů, sladkých huspenin a kaší. Ovoce se sice v jídelníčku také občas objevilo, ale většinou sušené. Se zeleninou to bylo lepší – podávaly se syrové okurky, nakrouhané zelí i salát.

Na přelomu 18. a 19. století se staršímu kojenci servírovala kaše z krupice, „staropečená houska“, masová polévka bez zeleniny a soli, ale také káva s mlékem z pražených žaludů. Stravování se samozřejmě řídilo majetkovými poměry rodiny.

Platilo rčení tlusté dítě – zdravé dítě, které se udrželo až do počátku 20. století. Děti z movitých rodin byly často do jídla nuceny. Psychiatr Vladimír Vondráček vzpomínal, jak matky nutily děti jíst litry polévek a hroudy hovězího. A to nebylo všechno.

Kam jsem to mohl přivést

Dítě dostávalo „posilující prostředky“ – především vícestupňové černé pivo a železité víno. Sám Vondráček dostával jako dítě denně likérovou sklenku červeného vína a 18stupňový anglický porter. Povzdechl si nad tím: „Kam jsem to mohl přivést, kdyby mi již v dětství nesvědomitě nebyli dávali alkohol.“ Vondráček, syn lahůdkáře, to měl dobré, každou neděli po návratu z kostela mu doma přidělili „pokaždé jiné víno, tokajské, sherry, malagu, měsíce Lacrimae Christi, které jsme v naší továrně prodávali“.

Alkohol dostávali samozřejmě i kojenci, zejména křiklouni, kterým matky mezi jídly podávaly cumel, pomůcku používanou už od raného novověku, namočený v makovém a pelyňkovém odvaru, někdy také v kořalce. Cumly se rozšířily především v nezámožném prostředí. Zato gumový dudlík se z Ameriky do Evropy dostal až po roce 1870.